

DA IS

© 2026 Roos Hamelink

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining zijn niet toegestaan. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, online-publicatie of op welke andere wijze en/of door welk ander medium ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Bewerking omslag en binnenwerk Femke den Hertog
Illustraties Jill Heesbeen

ISBN 9789039101797

ISBN (e-book) 9789039101803

NUR 500

www.stourtje.nl, @stourtje

@zlpublishers

Zwartjes & Labović is onderdeel van VBK|media, Utrecht

Zwartjes & Labović vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

HISTORISCHE STADSWANDELING
DOOR **DEN BOSCH**

BOSCH' *Tourtje*

ZWARTJES & LABOVIĆ

Inhoud

Voorwoord	7
1 Oeteldonk Centraol	9
2 Sjekladebol	10
3 Aartsvader	12
4 Achter de muur	13
5 Het tij gekeerd	14
6 Neus dicht	16
7 Klein Rome	17
8 Hagia Catharina	18
9 Moerasdraak	20
10 Oranje boven	22
11 Exodus	23
12 Slotakkoord	24
13 Geld moet rollen	26
14 De Mona Lisa van Brabant	28
15 Het goede leven	30
16 Van de zotte	32
17 Zielenheil	34
18 De Zoete Moeder BV	36
19 Aan tafel!	38
20 Gestript	39

21	O die lieve Ome Jan	40
22	D'n durpslist	41
23	Snoepjes voor de ogen	42
24	Snoepje van de week	44
25	De buurvrouw	45
26	El Bosco	46
27	Dieske	48
28	Ziekenboek	50
29	De Pijp uit	52
30	Crème de la crème	54
31	Sluitingstijd	56
32	Draak van een fontein	58
	 Bronnen	 60
	Beeldverantwoording	62

A red speech bubble with a white outline and a small tail pointing downwards. Inside the bubble, the text "Helemaal uit de BOL" is written in white.

Helemaal
uit de
BOL

Voorwoord

Mijn reis door Den Bosch (sorry puriteinen, ik gebruik de verbastering van 's-Hertogenbosch) begon waar menig Bosschenaar en bezoeker de stad betreedt: op het station. Bij de 'stapsteen' op perron 1A welteverstaan; de plek waar ieder jaar ook een andere geschiedschrijver van boven de rivieren zijn intocht maakt: Prins Amadeiro Ricosto di Carnavallo, Ridder van het reksaM, Heer en Meester van Oeteldonk en deszelfs omliggende watervrije moerassen en zandwoestijnen enz., enz., enz. Om maar te zeggen: je treedt direct in historische voetsporen als je hier uitstapt.

Ik hoop dat je net zoveel plezier hebt als ik had tijdens het maken van dit Stourkje. Telkens als ik thuiskwam van een dag Den Bosch, was ik een voldaan mens. Niet in de laatste plaats vanwege de Bossche bollen die stevast meegingen naar huis. Begin je wandeling met zo'n sjekladebol én top 'm ermee af – is mijn tip!

Roos Hamelink

De wandeling

Begin op het Stationsplein voor 's-Hertogenbosch Centraal (uitgang Centrum). Met je neus naar het station: rechts naast de roltrap, hoog op een pilaar, hangt een beeldje van Amadeiro, de Oeteldonkse Prins Carnaval.

.....

1. Oeteldonk Centraol

Elk jaar op carnavalszondag, klokslag elf over elf, arriveert Prins Amadeiro. Vanuit een rijk hier ver vandaan komt Hij – met koninklijke hoofdletter – op werkbezoek. Hij verblijft hier in Zijn zomerpaleis. Ook al is het altijd februari of maart. Het is immers omgekeerde wereld met carnaval, maar daarover later meer. Vanaf perron 1 gaat Hij naar het Stationsplein, de zee Oeteldonkers tegemoet. Het Oeteldonks volkslied klinkt, de Prins spreekt de mensen toe, het beeldje van Amadeiro krijgt een boerenkoolkransje om en de stoet vertrekt richting stadhuis. Jij, lieve wandelaar, komt daar straks ook, maar gaat eerst al zigzaggend de stad door.

Steek het Stationsplein en dan het zebrapad over. Stop bij banketbakkerij Jan de Groot aan de rechterkant van de Stationsweg.

.....

2. Sjekladebol

Het is niet zeker wie de Bossche bol bedacht heeft. Maar in 1924 adverteerde de Bossche banketbakker Lambermont voor het eerst met een 'chocoladebol gevuld met slagroom' in plaats van de gebruikelijke crème of gele room. Later verhief burgemeester Frans van Lanschot het gebak tot stadssymbool. In een radioprogramma eind jaren twintig van de vorige eeuw nodigde hij in zijn enthousiasme heel Nederland uit: kom naar Den Bosch, dan geef ik een rondleiding inclusief Brabantse koffietafel achteraf. Wat daarvoor volgens hem nog ontbrak: een écht Bosch' product. De bol met slagroom – inmiddels erg populair – werd omgedoopt tot Bossche bol. Sinds 1938 maken banketbakker Jan de Groot en zijn nakomelingen ze: volgens Bosschenaren 'de enige echte'.

JILL HEESBEEN, DE ENIGE ECHTE

Ga verder op de Stationsweg. Blijf op de brug staan.

.....

3. Aartsvader

De hertog van 's-Hertogenbosch is Hendrik I van Brabant. Geboren in de late twaalfde eeuw, leidde hij een *Game of Thrones*-waardig leven. Hij kreeg zijn eerste bestuurstaken op zijn zevende, ging na zijn kloosteropleiding in de leer bij de graaf van Vlaanderen en trouwde op zijn veertiende. Als huwelijkscadeau kreeg hij alvast wat titels mee van zijn vader – zo kon de hertog in de dop alvast oefenen. Op zijn achttiende werd hij écht hertog en kreeg Holland en Gelre als concurrenten tegenover zich. Een sterke vestingstad in het noorden van zijn hertogdom ontbrak. Zijn jachtgebied was hiervoor ideaal. Het hoger gelegen moerasbos, daar waar de Dommel en de Aa samenvloeien, was goed verdedigbaar én gunstig voor de handel. Rond 1185 stichtte hij er de stad die 'Buscum ducis' zou gaan heten: het bos van de hertog.

Ga na de brug rechts op de Sint Janssingel tot het bolwerk.

4. Achter de muur

Om zijn nieuwe vestingstad te bevolken gebruikte de hertog een middeleeuwse belastingtruc: iedereen die zich hier vestigde, kreeg vrijstelling van tol in het hele hertogdom. Het werkte. Handelaren en ambachtslieden stroomden toe. Voor zes penningen en een eed van trouw werden ze *poorter* van Den Bosch: burger van de stad, beschermd achter de muren. Het ging hard – rond 1300 telde de stad al zo'n 10.000 inwoners. Alleen Utrecht had er meer. De eerste muur kon al snel weer neer, en er kwam een tweede, ongeveer zo groot als de huidige binnenstad. Die kreeg meer dan twintig torens en poorten. Zo ook op de plek van het huidige bolwerk: eerst de Koepoort, later de Sint-Janspoort.

Ga links de Sint Jansstraat in en dan de eerste rechts (Molenstraat). Aan het begin zie je links aan de overkant van het water op de witte muur een rond reliëf.

.....

5. Het tij gekeerd

Zonder architect Jan van der Eerden en advocaat Hein Bergé had de stad er heel anders uitgezien. In de jaren zestig waren er plannen om de binnenstad grotendeels plat te leggen. Het bos van de hertog moest een 'city' worden, met een vierbaansweg en parkeerplaatsen tot aan de Sint-Jan. Dat hiervoor bijna zes km gevelwand moest verdwijnen, deerde niet. Jan en Hein richtten het Comité Behoud Binnenstad op en gingen met hun partij de raad in. Het sloopplan werd gestopt, maar veel was al verwoest. Toen volgde ook nog het Dempingsbesluit: de Binnendieze werd gezien als stinkend riool zonder waarde en moest dicht. Maar praktische problemen en protest van deze strijdmakkers stonden uitvoering gelukkig in de weg. Vier van de twaalf km stadsgracht bleef behouden – net genoeg voor een boottochtje.

RESTAURATIE BINNENDIEZE EN BRUGGEN (1977)

Vervolg de Molenstraat, die loopt over in Uilenburg. Na nr. 12A heb je links mooi zicht op de Binnendieze.

6. Neus dicht

Door de aanleg van de tweede stadsmuur in de veertiende eeuw lag de rivier de Dieze voortaan deels binnen de veilige omwalling en werd zo de Binnendieze. Om de voeten droog te houden, hoogde men de stad met zand op. Daardoor ligt het water nog altijd opvallend laag. De Binnendieze werd al snel de levensader van de stad. Met een bootje kon je overal laden en lossen, en dat deed de handel goed. Bruggen verschenen en daarop verrezen huizen. De inwoners ervan gebruikten het water om te vissen, wassen, zwemmen, koken en: als riool. Alles ging erin, waaronder het afval van lakenblekers, leerlooiers, bierbrouwers en muntslayers. Tot in de twintigste eeuw kiepten Bosschenaren alles wat ze kwijt wilden in *d'n Diest*.

Loop verder op Uilenburg. Ga rechts stadspark Mariënborg in.

.....

7. Klein Rome

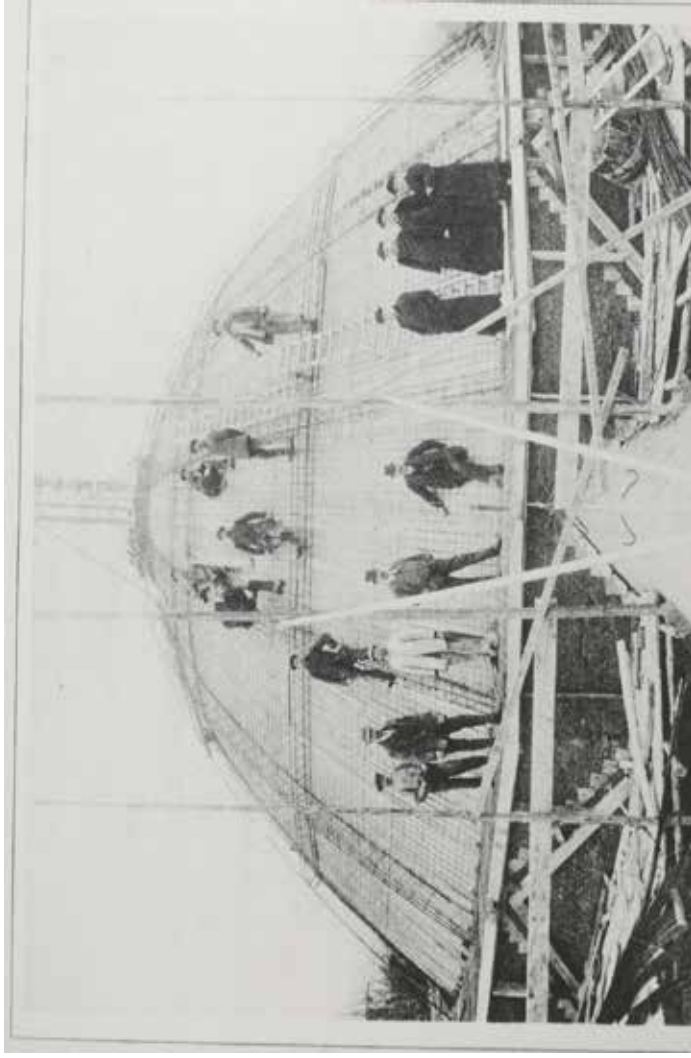
Op een middag in 1228 bereikten enkele minderbroeders – volgelingen van de heilige Franciscus van Assisi – de jonge stad Den Bosch. Hun pijen waren besmeurd met modder. Ze waren moe van hun tocht vanuit Nijmegen, maar ook blij: de hertog had hun grond geschonken om een klooster te stichten. Ze waren de eersten van velen die zich hier vestigden om Bosschenaren de weg naar de hemel te wijzen. Rond 1500 behoorde één op de twintig inwoners tot de geestelijke stand: er waren monniken, zoals de kapucijnen, nonnen en begijnen. Zó veel, dat Den Bosch bekend kwam te staan als Klein Rome. Ook de zusters Franciscanessen vonden hier hun plek: in de vijftiende eeuw betrokken ze klooster Mariënborg, de Burcht van Maria. Je staat nu in de grote kloostertuin die erbij hoorde.

Loop langs de oren en verlaat links het park. Ga het bruggetje over en ga rechtdoor (Capucijnenpoort). Ga rechts (Postelstraat), dan weer rechts (Vughterstraat) en dan meteen links het steegje (Ten Hacken) in. Op het einde kom je op de splitsing Kruisbroedersstraatje/Kruisbroedershof. Ga het bruggetje recht voor je op en kijk rechts.

.....

8. Hagia Catharina

De Binnendieze stroomt hier onder de kerk door, de overkluizing is meer dan vijf eeuwen oud. Bouwhistorisch is de Sint-Cathrien misschien wel interessanter dan de Sint-Jan – al is dat in Den Bosch vloeken in de kerk. Ooit stond hier de Kruiskerk van het Kruisbroedersklooster, maar toen daar in de negentiende eeuw weinig van over was, werd op dezelfde plek de Sint-Catharinakerk gebouwd. Alleen het zestiende-eeuwse koor boven het water bleef bewaard. Helaas hield de nieuwe kerk het niet lang vol. Het huidige godshuis is een ontwerp van architect Jan Stuyt. Net terug uit Istanbul, vol van de Hagia Sophia, ontwierp hij een enorme koepelkerk.

AANNEMER, ARBEIDERS EN GELOVIGEN TIJDENS DE BOUW (1917)

Ga via het Kruisbroedershof naar de voorkant van de kerk. Met je rug naar de kerk: ga links schuin de parkeerplaats over en verlaat het Kruisbroedershof. Ga even links en steek dan rechts de fietsoversteekplaats over voor uitzicht over het Bossche Broek.

.....

9. Moerasdraak

In 1578 schreef de abt van het Sint-Geertrui-klooster een brief aan het stadsbestuur. Zijn advies: zet bij oorlogsdreiging het omliggende land onder water. Veel goedkoper dan dure muren bouwen, en minstens zo effectief. En dat heeft prins Maurits van Oranje geweten. De calvinist uit het noorden deed eind zestiende, begin zeventiende eeuw meerdere pogingen om het katholieke Den Bosch, dat toen trouw was aan de Spaanse koning, in te nemen. Maar de vesting – die dichter Vondel later de Moerasdraak zou noemen – hield stand. Tot Frederik Hendrik, de halfbroer en opvolger van Maurits, in 1629 met 24.000 soldaten en 4000 ruiters voor de poort stond...